

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32838/2707-0581/2020.1/10>

Джуська А.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ В КОНТЕКСТІ БЕЗПЕЧНОГО ДОВКІЛЛЯ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ)

У статті розкрито сутність права людини на життя в контексті безпечного довкілля (на прикладі України). Зокрема, надано загальну характеристику права людини на життя, яке гарантується Конституцією України й основними міжнародно-правовими актами в галузі прав людини. Зауважено, що обов'язок захищати життя людини, а отже, й забезпечувати право на життя, покладається на державу. Авторка у статті акцентує увагу на тому, що Комітет з прав людини ООН 30 жовтня 2018 року прийняв Загальний коментар № 36 до статті 6 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права. Так, обов'язок захисту права на життя передбачає, що держави мають уживати належних заходів для виправлення загальних умов у суспільстві, які можуть загрожувати життю або перешкоджати особам жити гідним життям. Такі загальні умови можуть включати, зокрема, і погіршення навколишнього середовища. Крім цього, проаналізовано співвідношення понять «безпечне довкілля», «сприятливе довкілля», «здорове довкілля». Наводиться визначення поняття «довкілля (навколишнє природне середовище)» як сукупність природних і природно-антропогенних умов і процесів, які оточують людину і є сферою її життя й діяльності. Зроблено висновок про те, що для безпечного життя людини необхідно, щоб природні умови, в яких проживає (перебуває) людина, були безпечними й здоровими та не викликали в неї різних негативних афектів, тобто характеризуватися екологічними й соціально-медичними показниками. Висвітлено основні екологічні проблемні питання, а також основні напрями підвищення рівня екологічної та радіаційної безпеки у сфері охорони навколишнього природного середовища України. Також розглянуто зв'язок права людини на життя з охороною навколишнього природного середовища. Орієнтиром у цьому питанні є Стокгольмська декларація 1972 року, у якій зазначається, що «обидва аспекти навколишнього середовища людини, як природного, так і створеного людиною, мають вирішальне значення для її добробуту і для здійснення основних прав людини, включаючи навіть право на саме життя». Авторка звертається й до Африканської хартії прав людини й народів від 26 червня 1981 року, яка передбачає, що всі народи мають право на загальний задовільний рівень навколишнього середовища, котрий сприяє їх розвитку. Згадується питання створення Програми ООН з навколишнього середовища (United Nations Environment Programme), мета якої – вирішення питань охорони навколишнього природного середовища.

Ключові слова: права людини, право на життя, безпечне довкілля, сприятливе довкілля, здорове довкілля.

Постановка проблеми. Стаття 27 Конституції України гарантує кожному невід'ємне право на життя. У цій статті зазначено, що ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1]. Право людини на життя є основоположним, невід'ємним правом кожного, яке, на жаль,

часто порушується, тому ми вважаємо за доцільне привернути до нього пильну увагу. Актуальність цієї проблематики підвищується тим, що, досліджуючи право на життя, можна виокремити особливий фактор – стан довкілля, який так чи інакше впливає на життя і здоров'я кожної людини. Ця проблематика є малодослідженою наукою конституційного права, а тому потребує більш детального наукового аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження права людини на життя зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці: С. Булеца, О. Вінгловська, К. Гориславський, О. Домбровська, Н. Камінська, Л. Красицька, Т. Лісніча, О. Мірошніченко, П. Рабінювич, О. Рогова, А. Соловійов та ін. Проте згадувана проблематика не втрачає своєї актуальності й потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розкритті сутності права людини на життя в контексті безпечного довкілля (на прикладі України).

Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

- надати загальну характеристику поняттю «право людини на життя» (на прикладі України);
- визначити зміст поняття «безпечне довкілля»;
- розглянути зв'язок права людини на життя з охороною навколишнього природного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Первинним за виникненням і значенням і невід'ємним правом людини є її право на життя, що виникає з моменту народження. Це право не може бути скасовано чи обмежено будь-ким. Цікавим видається те, що в деяких країнах правове законодавство передбачає, що право на життя людини виникає з моменту її зачаття. Термін «наситурус» походить із латинської мови й означає «той, хто повинен народитися», «дитина, яка все ще знаходиться в утробі матері» [2].

Право людини на життя – основоположне (фундаментальне), невід'ємне право кожної фізичної особи (громадянина, іноземця, особи без громадянства, біженця та ін.), що належить до громадянських (особистих) прав у системі прав і свобод людини та громадянина. Це право також закріплене в найважливіших міжнародно-правових актах з прав людини (Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські й політичні права від 16 грудня 1966 року, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року).

Головним є те, що право на життя є невід'ємним, воно належить кожній людині, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних переконань, громадянства тощо. Невід'ємність права на життя варто розглядати як наслідок природності цього права. Ніхто, у тому числі конституція держави, не наділяють людину правом на життя. Людина має це право в силу лише того факту, що вона є людиною [3, с. 186].

Обов'язок захищати життя людини, а отже, й забезпечувати право на життя покладено на державу (наприклад, частина 2 статті 27 Конституції України) [1].

Варто зазначити, що нині міжнародні організації почали розширювати поняття права на життя, включаючи до нього не тільки право на захист життя як такого. Уже можна побачити поки що слабкі, але все-таки спроби включити в розуміння цього права обов'язок держави підтримувати та розвивати загальні умови для гідного життя людини.

Беручи до уваги такий стан справ і прагнучи вирішити головні проблеми, пов'язані із захистом права людини на життя, Комітет з прав людини ООН 30 жовтня 2018 року прийняв Загальний коментар № 36 до статті 6 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права. Так, обов'язок захисту права на життя також передбачає, що держави мають уживати належних заходів для виправлення загальних умов у суспільстві, які можуть загрожувати життю або перешкоджати особам жити гідним життям. Такі загальні умови можуть включати високий рівень кримінального або збройного насилля, систематичні масштабні транспортні та індустріальні катастрофи, погіршення навколишнього середовища, позбавлення корінних народів землі, територій і ресурсів, поширення захворювань, які загрожують життю, таких як ВІЛ, туберкульоз, малярія, зловживання забороненими речовинами, поширеність голоду, недостатнього харчування, глибокої бідності й життя на вулиці. Заходи, які мають впливати на загальні умови для захисту права на життя, включають заходи із забезпечення без затримки доступу осіб до основних товарів і послуг, таких як їжа, вода, житло, охорона здоров'я, електроенергія та санітарія, а також інші заходи для розвитку й підтримки адекватних загальних умов, таких як зміцнення невідкладної медичної допомоги, допомоги в надзвичайних ситуаціях (протипожежна допомога, невідкладна медична допомога, поліція), соціальних житлових програм. Держави також мають приймати стратегічні плани для забезпечення реалізації права на життя. Крім того, держави-учасниці також повинні розвивати, коли це необхідно, плани дій на випадок надзвичайних ситуацій, призначені для підвищення рівня готовності подолати стихійні та техногенні катастрофи, які можуть негативно вплинути на користування правом на життя, таких як урагани, цунамі, землетруси, радіоактивні аварії та масові кібератаки, що призводить до зриву основних послуг [4, с. 6–7].

Кожній людині подобається жити в здоровому середовищі, що є основною її потребою. Здорове довкілля – це дар природи. Повітря, вода та земля є важливими для всіх живих істот. З часів Стокгольмської декларації (1972 рік) визнано, що обидва аспекти навколишнього середовища людини (природні та створені людиною) є важливими для її добробуту й користування основними правами людини, навіть самим правом на життя. Сприятливе середовище в контексті права на життя є базовою гарантією зростання та розвитку особистості, суспільства й нації. Людина мусить дбати про сталий розвиток, а також про те, що вона має право на здорове та продуктивне життя в гармонії з Природою [5, с. 79].

Що ж являє собою термін «довкілля» та яке довкілля є безпечним.

Термін «довкілля» розглядається в таких значеннях, як «довкола», «довколишній», «навкруги», «навколишній» [6, с. 571].

Варто зазначити, що термінові «довкілля» кореспондує більш уживаний в екологічному законодавстві України термін «навколишнє природне середовище». Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року, під навколишнім природним середовищем розуміється «сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в даний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти та інші природні комплекси» (стаття 5) [7].

В. Іванюшенко під довкіллям розуміє не тільки об'єкти природного середовища, а й інші соціальні фактори, такі як умови побуту, харчування, навчання, відпочинку тощо, тобто сукупність факторів, що впливають на фізичний і психічний стан людини [8, с. 18].

Іншими словами, навколишнє природне середовище, а отже, і довкілля, – це сукупність природних і природно-антропогенних умов і процесів, які оточують людину і є сферою її життя й діяльності. Ці умови та процеси справляють як позитивний, так і негативний вплив на життя і здоров'я людини, тобто характеризують довкілля з погляду його якості. У найзагальнішому значенні безпечним є довкілля, яке негативно не впливає на здоров'я людей. Більш конкретизоване визначення цієї дефініції пов'язане з критеріями безпечності довкілля для життя і здоров'я людини. Такими критеріями є встановлені в законодавчому порядку екологічні нор-

мативи. До них, зокрема, належать нормативи екологічної безпеки (гранично допустимі концентрації забруднюючих речовин у довкіллі, гранично допустимі рівні акустичного, електромагнітного, радіаційного та іншого шкідливого фізичного впливу на довкілля, гранично допустимий уміст шкідливих речовин у продуктах харчування; гранично допустимі викиди та скиди у довкілля забруднюючих хімічних речовин, рівні шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів (стаття 33 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»)). Законодавством України можуть установлюватися й інші екологічні нормативи. Відповідність довкілля вказаним нормативам свідчить про безпечну, а невідповідність – про небезпечну якість довкілля для життя і здоров'я людини. Людина, беззаперечно, має право вимагати від відповідних суб'єктів додержання встановлених еколого-правових нормативів. Недодержання цих нормативів є підставою для відшкодування шкоди, яка передбачається частиною 1 статті 50 Конституції України, завданої порушенням права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, за нормами Цивільного кодексу України. Можуть також застосовуватися заходи адміністративної та кримінальної відповідальності [3, с. 381–382].

Варто зазначити, що «безпечне довкілля» та «сприятливе довкілля» є тотожними поняттями, із цим твердженням погоджуються, зокрема, такі науковці, як Ю. Шемшученко, А. Тарнавський, С. Боголюбов [8, с. 19].

На думку В. Іванюшенко, ознака «безпечність» указує на ту граничну межу, за якої настають негативні наслідки, тоді як «сприятливість» – це еталон нормативів екологічної стабільності. «Сприятливе довкілля» характеризується тим, що в ньому допускається негативний вплив антропогенної діяльності людини, але він є незначним, екологічна обстановка відзначається високим ступенем стабільності. Отже, категорії «безпечне» і «сприятливе» навколишнє середовище для життя і здоров'я мають різні показники. Забезпечення сприятливого стану довкілля для життя і здоров'я людини – більш складне завдання, ніж «безпечного» [8, с. 19].

Значний інтерес для з'ясування сутності безпечного для життя і здоров'я довкілля має й наукова теорія «права на здорове навколишнє середовище». Це зумовлено значною техногенною переважаністю території України, негативними екологічними наслідками Чорнобильської катастрофи, неефективним використанням природних

ресурсів, широкомасштабним застосуванням екологічно шкідливих технологій, неконтрольованим ввезенням в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів, негативними екологічними наслідками оборонної та військової діяльності, а також природними катаклізмами. У цьому випадку можна ототожнити критерії «здорове» й «безпечне» для довкілля, особливо якщо мова йде через конструкцію безпечного для життя довкілля, де існує зв'язок між нематеріальними благами «життя» та «безпечне довкілля». Причому безпека є обов'язковою умовою такого природного стану за логікою «безпечне довкілля – здорове довкілля».

Отже, для безпечного життя людини необхідно, щоб природні умови, у яких проживає (перебуває) людина, були безпечними й здоровими та не викликали в неї різних негативних афектів, тобто характеризуватися екологічними й соціально-медичними показниками.

Разом із тим безпечне довкілля доцільно розглядати через характеристику стану довкілля, тому що стан – більш широке поняття, яке включає як якісні, так і кількісні характеристики довкілля [8, с. 19–20].

На нашу думку, нині в Україні залишається проблемним екологічне питання щодо відходів. Закон України «Про відходи» прийнятий ще 5 березня 1998 року. Він урегулює правові, організаційні й економічні засади діяльності, пов'язаної із запобіганням обсягам або зменшенням обсягів утворення відходів, їх збиранням, перевезенням, зберіганням, переробкою, утилізацією, захороненням. Закон визначає основні принципи й напрями державної політики у сфері поводження з відходами. Однак повною мірою цей Закон не працює, особливо в питанні сортування відходів (сміття).

Проблема накопичення відходів виробництва і споживання є однією з провідних загроз екологічній безпеці України. Зростають обсяги їх утворення, у тому числі хімічно небезпечних, значно поширюються площі несанкціонованих звалищ. Крім того, тривають процеси забруднення річкової мережі відходами вуглевидобувної, хімічної та металургійної промисловості, об'єктів інфраструктури комунального й сільського господарства. Відходи, утворені в процесі медичної діяльності, несуть потенційно вищий ризик для людей, ніж будь-який інший тип відходів. За оцінкою експертів, близько 70% небезпечних для навколишнього природного середовища та здоров'я людини речовин, що перебувають у побутових відходах, міститься у відходах електричного й електронного обладнання.

Під час конференції «Нова політика управління відходами – основа економіки замкнутого циклу», яка відбулася 5 червня 2018 року в Києві, відзначено, що в Україні 95% відходів вивозять на полігони, тоді як, наприклад, Швеція переробляє 99% своїх відходів, при цьому ще й купляючи сміття для переробки у своїх сусідів. У Великій Британії річний оборот індустрії поводження з відходами становить понад 12 млрд доларів США, у цій сфері працюють 3000 компаній, на яких працює 70 тисяч осіб.

Аналіз звернень, які надходять на урядову «гарячу лінію», свідчить, що питання екологічної тематики викликають серйозне занепокоєння заявників. Загалом на урядову «гарячу лінію», наприклад, у 2017 році надійшло понад три тисячі звернень стосовно проблем екології та захисту навколишнього природного середовища. Насамперед це питання, пов'язані з промисловими викидами в атмосферу (1200 із загального числа звернень екологічної тематики), що вказує на подальшу інтенсифікацію антропогенного впливу на довкілля, його забруднення різними видами відходів промислового виробництва, яке функціонує зі значними порушеннями норм природоохоронного законодавства.

З початку 2018 року домінуючим у зверненнях, пов'язаних із проблемами екології, залишається питання забруднення атмосферного повітря. Найактивніше щодо цієї проблеми зверталися жителі Дніпропетровської, Черкаської, Київської, Львівської, Полтавської областей і м. Києва [9].

Основними напрямками підвищення рівня екологічної та радіаційної безпеки у сфері охорони навколишнього природного середовища є економічне стимулювання впровадження екологічно безпечних інноваційних, ресурсозберігаючих і природоохоронних технологій, включаючи технології переробки, утилізації та знищення відходів; реабілітація радіоактивно забруднених територій і рекультивация територій з відвалами вуглевидобутку й мінеральної сировини, з підвищеними рівнями радіоактивності й запобігання поширенню небезпечних природно-техногенних явищ – ерозії ґрунтів, їх засолення, підтоплення території тощо. Обмеження обсягів утворення відходів, розширення сфери, пов'язаної з їх утилізацією, знешкодженням та екологічно безпечним видаленням і послідовним зменшенням їх накопичень має стати одним із найважливіших завдань.

Необхідно провести комплекс заходів із запобігання виникненню надзвичайних екологічних ситуацій, пов'язаних із повеннями, підтопленням

території, пожежами в екосистемах, розробити комплекс заходів щодо підвищення рівня безпеки виробництва, підготовки кадрового ресурсу, покращення технологій і технологічних регламентів, зниження обсягів викидів шкідливих речовин в атмосферу, запобігання промислового та побутового забрудненню водою. Потребують нарощення людські, фінансові, матеріально-технічні ресурси, здатні мінімізувати негативні наслідки їх проявів з метою запобігання проявам надзвичайних ситуацій природного характеру, залучення додаткових джерел фінансування з метою ліквідації надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру в зоні проведення АТО [10, с. 303].

Варто зазначити, що нині проблеми довкілля вже не розглядаються виключно під кутом зору забруднення, що зачіпають промислово розвинені країни, а сприймаються скоріше як усесвітня небезпека для планети й усього світу, а також майбутніх поколінь.

Про проблеми екології свідчить прогрес, досягнутий у розумінні явищ, які створюють небезпеку для планети, загрожують життю людини й порушують її основні права. Ці явища стосуються не тільки природного середовища (забруднення води, повітря та атмосфери, морів, океанів та річок; виснаження озонового шару; кліматичні зміни), природних ресурсів (опустелення, вирубка лісів, ерозія ґрунтів, погіршення стану флори та фауни, виснаження невідновлюваних ресурсів тощо), а й також населення та населених пунктів (житло, містобудування, демографія тощо) і прав людини (навколишнє середовище людини, умови життя, праці та здоров'я; умови їх здійснення й умови користування основними правами).

У 1968 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію, яка визначила зв'язок між якістю навколишнього середовища людини та користуванням основними правами. Орієнтиром є Стокгольмська декларація 1972 року, у якій зазначається, що «обидва аспекти навколишнього середовища людини, як природного, так і створеного людиною, мають вирішальне значення для її добробуту і для здійснення основних прав людини, включаючи навіть право на саме життя... У наш час здатність людини перетворювати навколишній світ за розумного її використання може принести всім народам можливість користуватися благами розвитку й підвищувати якість життя... Через незнання або байдуже ставлення ми можемо завдати величезної та непоправної шкоди земному середовищу, від якого залежать наші життя і благополуччя... Людина має основне

право на свободу, рівність і сприятливі умови життя в навколишньому середовищі, якість якого дає змогу вести гідне і процвітаюче життя, і несе головну відповідальність за охорону й поліпшення навколишнього середовища на благо нинішнього та майбутніх поколінь» [11].

Також варто зауважити, що стаття 24 Африканської хартії прав людини і народів від 26 червня 1981 року передбачає, що всі народи мають право на загальний задовільний рівень навколишнього середовища, котрий сприяє їх розвитку [12].

У 1990 році Генеральна Асамблея ООН заявила, що «всі люди мають право жити в оточенні, адекватному своєму здоров'ю та добробуту». У цьому ж році Комісія з прав людини прийняла Резолюцію під назвою «Права людини і навколишнє середовище», що знову підтвердило зв'язок між збереженням навколишнього середовища та просуванням питань прав людини [5, с. 80].

Програма ООН з навколишнього середовища (*United Nations Environment Programme*) створена з метою вирішення питань охорони навколишнього природного середовища. Вона сприяла розробленню міжнародних рекомендацій і норм, затверджених Генеральною Асамблеєю ООН. Її пропозиції мають впливовий ефект, хоча вони не є юридично обов'язковими. Ця Програма створена для вирішення різноманітних екологічних проблем, починаючи від контролю над забрудненням повітря та захисту озонового шару до біологічного різноманіття. Крім надання інформації про якість навколишнього природного середовища, мета цієї Програми – фінансування захисту тропічних лісів, збереження дикої природи й інші проекти.

Щодо європейського механізму захисту прав людини потрібно зауважити, що право на життя є основним правом людини з екологічними аспектами. Один із випадків захисту прав людини в Раді Європи говорить про те, що уряд держави може нести певну відповідальність у разі втрати життя, якщо він не захистить своїх громадян від небезпечних для життя випадків (справа Європейського суду з прав людини *Pine Valley Development v. Ireland*) [5, с. 81].

Отже, людина не може жити ізольовано. Люди залежать один від одного та держави загалом. Держава як цілий організм існує колективно, вона є найбільшим «партнером» людини у збереженні навколишнього природного середовища й у реалізації права людини на життя. Важливо створити спільне міжнародне бачення довгострокових цілей і міжнародні рамки, які допоможуть

кожній країні відігравати свою роль у виконанні цих завдань [5, с. 84].

Право людини на життя суттєво впливає на державну політику загалом. Це право більш вузьке, ніж багато інших прав людини, які покращують життя (наприклад, право на здоров'я, житло та освіту), але не вимагають, щоб людина залишалася живою [13].

Висновки. Право людини на життя – основоположне (фундаментальне), невід'ємне право кожної фізичної особи (громадянина, іноземця, особи без громадянства, біженця та ін.), яке належить до громадянських (особистих) прав у системі прав і свобод людини та громадянина. Це право є конституційним, адже гарантується статтею 27 Конституції України.

Під довіллям (навколишнім природним середовищем) розуміється сукупність природних і природно-соціальних умов і процесів, природні ресурси, як залучені в господарський обіг, так і невикористовувані в економіці в цей період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ), ландшафти й інші природні комплекси. У найзагальнішому

значенні безпечним є довілля, яке негативно не впливає на здоров'я людей.

Комітет з прав людини ООН 30 жовтня 2018 року прийняв Загальний коментар № 36 до статті 6 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права. Так, обов'язок захисту права на життя передбачає, що держави мають уживати належних заходів для виправлення загальних умов у суспільстві, які можуть загрожувати життю або перешкоджати особам жити гідним життям. Такі загальні умови можуть включати, зокрема, і погіршення навколишнього середовища.

У Стокгольмській декларації 1972 року зазначається, що «обидва аспекти навколишнього середовища людини, як природного, так і створеного людиною, мають вирішальне значення для її добробуту і для здійснення основних прав людини, включаючи навіть право на саме життя... Людина має основне право на свободу, рівність і сприятливі умови життя в навколишньому середовищі, якість якого дає змогу вести гідне і процвітаюче життя, і несе головну відповідальність за охорону й поліпшення навколишнього середовища на благо нинішнього та майбутніх поколінь».

Список літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами та доповненнями). Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.01.2020).
2. Simić J. The protection of nasciturus within the civil law. *PRAVNI ZAPISI*. 2018. № 2. URL: <http://pravnikafakultet.rs/wp-content/uploads/2018/12/Pravni-zapisi-2018-02-03-Simic.pdf> (дата звернення: 11.01.2020).
3. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол. : В.Я. Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин (відп. секретар), Ю.Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2011. 1128 с.
4. General comment No. 36 (2018) on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life. Distr.: General 30 October 2018. Adopted by the Committee at its 124th session (8 October to 2 November 2018). 24 p. URL: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/1_Global/CCPR_C_GC_36_8785_E.pdf (дата звернення: 11.01.2020).
5. Bhat Mohd. Yousuf, Andrabhi Syed Damsaz Ali. Right to life in context of clean environment: it's significance under various laws. *IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)*. 2017. № 22 (5). P. 79–85. URL: <http://www.iosrjournals.org/iosr-jhss/papers/Vol.%2022%20Issue5/Version-10/L2205107985.pdf> (дата звернення: 11.01.2020).
6. Юридична енциклопедія : у 6 т. / ред. кол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 1998. 2004. Т. 1: А–Д. 669 с.
7. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 черв. 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 12.01.2020).
8. Іванюшенко В.В. Право людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довілля: поняття та зміст. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2010. Вип. 6 (1). С. 17–23.
9. «Безпечне довілля – потреба кожного з нас» (7 червня 2018 р.). URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/bezpechne-dovkillya-potreba-kozhnogo-z-nas/> (дата звернення: 15.01.2020).
10. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році. Київ : Міністерство екології та природних ресурсів України, ФОП Грінв Д.С, 2017. 308 с.
11. Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды (Стокгольм, 1972 г.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454 (дата звернення: 12.01.2020).

12. Африканская хартия прав человека и народов: прин. на встрече глав государств-членов Организации африканского единства 26 июня 1981 г. в Найроби. Вступ. в силу 21 октября 1986 г. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instree/Rz1afchar.html> (дата обращения: 12.01. 2020).

13. Etzioni A. Life: the most basic right. *Journal of Human Rights*. 2010. № 9 (1). URL: <https://www.uv.es/sasece/docum/mayo-sept2010/Life%20the%20most%20basic%20right%20Etzioni.pdf> (дата звернення: 11.01.2020).

Dzhuska A.V. HUMAN RIGHT TO LIFE IN THE CONTEXT OF A SAFE ENVIRONMENT (AS AN EXAMPLE OF UKRAINE)

The article describes the essence of the human right to life in the context of a safe environment (as an example of Ukraine). In particular, the human right to life is generally characterized, which is guaranteed by the Constitution of Ukraine and the basic international legal acts in the field of human rights. It is noted that the duty to protect human life and therefore to guarantee the right to life rests with the state. The author emphasizes that on 30 October 2018, the UN Human Rights Committee adopted General comment No. 36 (2018) on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life. Thus, the duty to protect life also implies that States parties should take appropriate measures to address the general conditions in society that may give rise to direct threats to life or prevent individuals from enjoying their right to life with dignity. These general conditions may include, in particular, degradation of the environment. In addition, the article analyzes the relation between the concepts of “safe environment”, “favorable environment”, “healthy environment”. The article defines the concept of “environment” as a set of natural and anthropogenic conditions and processes that surround a person and are the sphere of his life and activity. It is concluded that for a safe life of a person it is necessary that the natural conditions in which a person lives (stay) be safe and healthy and do not cause different negative effects, that is, characterized by environmental and socio-medical indicators. The main environmental issues are covered, as well as the main directions of increasing the level of ecological and radiation safety in the field of environmental protection of Ukraine. The relationship of the human right to life with environmental protection is also examined. The reference to this is the Stockholm Declaration of 1972, which states that “both aspects of man’s environment, the natural and the man-made are essential to his well-being and to the enjoyment of basic human rights the right to life itself”. The author also addresses the African Charter on Human and Peoples’ Rights of 26 June 1981, which stipulates that all peoples have the right to a generally satisfactory level of the environment that contributes to their development. The article mentions the creation of the United Nations Environment Program, the purpose of which is to address environmental issues.

Key words: human rights, right to life, safe environment, favorable environment, healthy environment.